

BIBLIJNA TEOLOGIA STWORZENIA JAKO ŹRÓDŁO EKOLOGII INTEGRALNEJ

Słowa kluczowe: teologia stworzenia, ekologia integralna, biblijne teksty o stworzeniu, Jezus Chrystus i stworzenie, Kościół i ekologia

Key words: theology of creation, integral ecology, biblical texts about creation, Jesus Christ and creation, Church and ecology

Schlüsselworte: Theologie der Schöpfung, integrale Ökologie, Biblische Texte über die Schöpfung, Jesus Christus und die Schöpfung, Kirche und Ökologie

WSTĘP

Problematyka degradacji środowiska naturalnego człowieka nigdy nie była objęta chrześcijaństwem. Troskę o jego stan wyrażają różne jego wyznania. W ostatnich dziesięcioleciach stanowi ono także przedmiot refleksji przedstawicieli i struktur Kościoła katolickiego we współczesnym świecie. Pomimo to, niewątpliwie wielkim wydarzeniem jest publikacja encykliki papieża Franciszka, *Laudato si*¹, określanej powszechnie jako „pierwsza encyklika ekologiczna”. Jej pojawienie się zostało pozytywnie przyjęte nie tylko w środowisku kościelnym, ale także w kręgach, które z chrześcijaństwem nie mają wiele wspólnego. Dokument ten posiada wielki potencjał i wskazuje możliwe płaszczyzny dialogu i współpracy na szerokim polu działań na rzecz ekologii. Z drugiej strony wyjątkowość tego dokumentu polega również na tym, że do tej pory wypowiedzi papieży na tematy ekologiczne nie miały jeszcze nigdy formy zwartego dokumentu. Encyklika *Laudato si* stanowi bezpośrednią inspirację poniższego studium, które z powodu ograniczonej objętości odnosi się do jednej tylko kwestii – mianowicie, do związków biblijnej teologii stworzenia i ekologii w rozumieniu Franciszka. Pojęcie ekologii integralnej, którym operuje Ojciec Święty, jest bowiem ściśle związane z biblijną koncepcją Boga, człowieka i świata stworzonego. Cel artykułu stanowi przedstawienie szkicu czy zarysu zawar-

* Ks. dr hab. Marek Karczewski, prof. UWM, wykładowca na Wydziale Teologii UWM oraz w Wyższym Seminarium Duchownym w Elblągu.

¹ Franciszek, Encyklika *Laudato si. Pochwalony bądź. W trosce o wspólny dom*, Kraków 2015. (Dalej jako *Laudato si*).

tego w biblijnej teologii stworzenia potencjału proekologicznego. Dlatego tematy związane z kreatologią biblijną zostały przedstawione pod tym właśnie kątem.

W punkcie pierwszym omówiono założenia koncepcji ekologii integralnej. W punkcie drugim zarysowano krótko przesłanie tekstów biblijnych związanych ze stworzeniem pod kątem ich możliwych związków z ekologią. Oddzielono przy tym teksty Starego i Nowego Testamentu przyjmując założenie, że ich teologia stworzenia, choć powiązana, jednak dzięki osobie Jezusa diametralnie się różni. Ostatnia część artykułu stanowi próba wyakcentowania biblijnych treści proekologicznych o charakterze praktycznym.

EKOLOGIA INTEGRALNA

Integralność z gruntu rzeczy oznacza możliwie najbardziej kompletne i zrównoważone spojrzenie na omawiane kwestie. Postulowana integralność ekologii dotyczy różnych poziomów refleksji teoretycznej jak i praktycznego działania na rzecz zachowania naturalnego porządku istniejącego w świecie przyrody.

Najbardziej rozpoznawalną cechą ekologii integralnej jest poszerzenie zakresu refleksji i działań ekologicznych o element antropologiczny². Nie tylko świat zwierząt i roślin, nie tylko woda i powietrze, ale także człowiek podlega ekologii³. W ten sposób zostaje przewyżnione tradycyjne, modne, ale zawężone spojrzenie ekologiczne, nie obejmujące człowieka, lub traktujące go w oderwaniu od reszty świata przyrody⁴.

Z perspektywy analizy wielodyscyplinarnej integralność wyraża się w dokonującym się przekroczeniu uproszczonego spojrzenia na ekologię jedynie z perspektywy nauk przyrodniczych czy społecznych. Od wielu lat rozwija się bowiem tzw. ekofilozofia⁵ oraz ekoteologia⁶ z wyraźnym potencjałem ekumenicznym. Warto zauważyć, że w relacji do społeczeństwa ekologia integralna jest nie tylko traktowana jako część nauk społecznych⁷. W pojęciu ekologii integralnej zawiera się bowiem

² *Laudato si*, pkt. 137–162, s. 90–104.

³ *Laudato si*, pkt. 3–6, s. 6–8.

⁴ M. Wyrostkiewicz, *Spór o człowieka w ekologii*, w: *Spór o człowieka – spór o przyszłość wszechświata. Od bł. Jana XXIII do Jana Pawła II*, red. J. Nagórny, J. Gocko, Lublin 2004, s. 217–222.

⁵ Z. Hull, *Filozofia ekologii jako nowa dziedzina filozofowania*, w: *Filozofia i bioetyka. Materiały VI Zjazdu Filozoficznego w Toruniu 5–9 września 1995. Sekcja Bioetyki i Ekofilozofii*, red. W. Tyburski, Toruń 1996, s. 9–29; H. Skolimowski, J.K. Górecki, *Zielone oko kosmosu. Wokół ekofilozofii w rozmowie i esejach*, Wrocław 2003; J.M. Dołęga, *Ekofilozofia – nauka XXI wieku*, *Problemy ekorozwoju* 1 (2006) 1, s. 17–22.

⁶ A.J. Najda, *Początki ekologii w Biblii*, *Studia Ecologicae et Bioethicae* 2 (2004), s. 143–149. Pod pojęciem ekoteologii rozumiemy całokształt naukowej refleksji teologicznej koncentrującej się na wspólnych z ekologią.

⁷ *Ochrona środowiska społeczno-przyrodniczego w filozofii i teologii*, red. J.W. Dołęga, J.W. Czarotowski, Warszawa 2001.

także odniesienie do kwestii niesprawiedliwości społecznej i instrumentalizacji osoby ludzkiej⁸.

Integralne spojrzenie ekologiczne obejmuje również inspiracje religijne. Przewyciężona zostaje areligijność ekologii⁹. Wbrew pozorom, poza pewnymi wyjątkami, trudno nie dostrzec drzemiących we współcześnie istniejących religiach możliwości, by budować międzyreligijną świadomość proekologiczną¹⁰.

W porządku religijnym szczególne miejsce zajmuje chrześcijaństwo, które stanowi jedną z największych religii światowych. Biblia, święta księga chrześcijaństwa oraz w przypadku większości tekstów Starego Testamentu, także judaizmu, stanowi istotne źródło inspiracji o niezwykle wyrazistym potencjale proekologicznym.

W teologii katolickiej refleksja na tematy ekologiczne pojawia się coraz częściej¹¹. Dotyczy to także studiów biblijnych, które w coraz większym stopniu uwzględniają także aspekt ekologiczny.

TEKSTY O STWORZENIU I ICH POTENCJAŁ EKOTEOLOGICZNY

Wśród licznych grup tekstów biblijnych, które można określić jako biblijne źródła ekologii integralnej najważniejszą rolę odgrywają niewątpliwie te, które są dedykowane dziełu stworzenia. Poniżej przedstawiono krótkie zestawienie podstawowych tematów teologiczno-biblijnych związanych z kreatologią biblijną zarówno w Starym jak i w Nowym Testamencie.

1. Teologia stworzenia w Starym Testamencie

Starotestamentowa teologia stworzenia zawarta jest w różnych księgach biblijnych, niekiedy bardzo różnych pod względem historii redakcji i charakteru literackiego. Obejmuje ona trzy podstawowe odniesienia: do Boga jako Stwórcy; do człowieka jako owocu stworzenia i do zapowiedzi eschatologicznego odnowienia świata.

⁸ S. Jaromi, *Ecologia Humana – chrześcijańska odpowiedź na kryzys ekologiczny*, Kraków 2004.

⁹ Istniała pewna tendencja do zawłaszczania przestrzeni ekologicznej przez środowiska tzw. „postępowe” odrzucające istnienia świata z aktem stwórczym Boga, zob. J. Życiński, *Naturalistyczne a chrześcijańskie interpretacje ewolucji*, *FTeol IX* (2009), s. 41–53; M. Wyrostkiewicz, *Dialog ewolucjonizmu z kreacjonizmem – możliwości, potrzeby, konsekwencje*, *FTeol IX* (2009), s. 101–116.

¹⁰ J.W. Czartoszewski, *Zagadnienie światopoglądu w edukacji ekologicznej*, *Studia Ecologicae et Bioethicae I* (2003), s. 505–518.

¹¹ M. Heller, *Sens życia i sens wszechświata. Studia z teologii współczesnej*, Lublin 2002; M. Wyrostkiewicz, *Ekologia ludzka. Osoba i jej środowisko z perspektywy teologicznomoralnej*, Lublin 2007.

1.1. Bóg Stwórca

Teologiczny obraz Boga jako Stwórcy pojawia się w wielu tekstach starotestamentowych. Oczywiście, na pierwszym miejscu należy wspomnieć obydwa opisy stworzenia człowieka zawarte w *Księdze Rodzaju* (Rdz 1,1–3,24)¹². Przede wszystkim pierwszy opis, przypisywany tradycji kapłańskiej (Rdz 1,1–2,4a), jest czymś więcej niż schematyczną relacją na temat chronologicznego porządku stworzenia. Nie bez racji, określany jest on jako poemat na cześć Boga Stwórcy. Od dawna dostrzega się w nim intencjonalnie skonstruowaną strukturę literacką. Bóg stwarza oddzielając od siebie elementy chaosu¹³. Stawia granice żywiołom, sprawia, że życie, którego jest początkiem, jest przekazywane zarówno w świecie roślin jak i zwierząt (por. Rdz 1,7.11.20.24). Również człowiek jest częścią świata stworzonego przez Boga i ma udział w Boskim darze przekazywania życia (zob. Rdz 1,26–28; 2,24). Odniesienia do kreatologii biblijnej wykraczają jednak poza wspomniane opisy. Podziw dla mocy stwórczej Boga pojawia się bardzo często w tekstach prorockich, w poezji biblijnej, czy w tekstach mądrościowych (zob. np. Iz 5,1–7; Ps 8; Ps 104; Ps 148; Hi 10,1–22; 40,15–32; Mdr 6,22–25; 13,1–9; Prz 8,22–31; Koh 3,18–22; Syr 16,24–17,14 etc.)¹⁴. Warto podkreślić, że medytacja piękna stworzenia i panującego w nim porządku jest jedną z podstawowych dróg do poznania wielkości Boga (por. Ps 136,6)¹⁵. Wydaje się, dla Izraelity nie są ważne dywagacje teoretyczne na temat obecności i wszechmocy Boga. Rozpoznaje on ślady Boga w świecie przyrody, którego sam stanowi małą częśćkę. Bóg jest niewyczerpanym źródłem życia, które jest obecne w całym świecie. W refleksji sapiencjalnej medytacja nad wspaniałością i porządkiem stworzenia prowadzi do przekonania, że człowiek nie jest w stanie do końca zrozumieć mechanizmów panujących w przyrodzie, dlatego że są one dowodem Bożej mądrości. Bóg stworzył świat i nadal utrzymuje go w istnieniu.

Z perspektywy ekoteologicznej mówienie o Bogu, jedynym źródle życia posiada kapitalne znaczenie. Idąc bowiem tokiem myślenia autorów biblijnych należy stwierdzić, że stworzenie wymaga szacunku, ze względu na jego Sprawcę¹⁶. Pojawiają się pytania o charakterze etycznym, które powoduje współczesna sytuacja degradacji środowiska społecznego. Niszczenie środowiska naturalnego musi być postrzegane jako wykroczenie przeciwko jego Stwórcy, czyli jako grzech.

1.2. Mężczyzna i kobieta jako korona stworzenia

Zarówno obydwa opisy stworzenia, jak i liczne inne teksty Starego Testamentu podkreślają wyjątkowość człowieka. Człowiek zostaje stworzony jako ostatni

¹² J. Lemański, *Księga Rodzaju. Rozdziały 1–11, NKB NT V/1*, Częstochowa 2013, s. 135–238.

¹³ M. Karczewski, *Oddzielanie jako działanie Boga Stwórcy w Rdz 1,1–2,4a, FTeol IX* (2009), s. 5–16.

¹⁴ H. Witczyk, *Psalmy – dialog z Bogiem*, Attende Lectioni XIX, Katowice 1995, s. 188–191; B. Poniży, *Księga Mądrości. Od egzegezy do teologii*, Uniwersytet A. Mickiewicza w Poznaniu Wydział Teologiczny Biblioteka Pomocy Naukowych 17, Poznań 2000, s. 164–170.

¹⁵ Por. *Laudato si*, pkt 72, s. 49.

¹⁶ M. Wojciechowski, *Pochodzenie świata, człowieka, zła. Odpowiedź Biblii*, Częstochowa 2005, s. 33.

(Rdz 1,26). Człowiek nosi w sobie podobieństwo do Boga¹⁷. Odróżnia go ono o reszty świata stworzonego (Rdz 1,27). W perspektywie antropologii biblijnej wyłącznie małżeństwo mężczyzny i kobiety stanowi część planu Boga Stwórcy (Rdz 1,27–28). Mężczyzna i kobieta razem i na równych zasadach stanowią koronę wszystkich stworzeń. Tylko ich związek może doprowadzić do zrodzenia potomstwa. Z drugiej strony, niemożność posiadania dziecka jest rozpatrywana jako rzeczywistość niezwykle dramatyczna. W drugim opisie stworzenia, tzw. jahwistycznym, wyjątkowość człowieka podkreślana jest od początku narracji (zob. Rdz 2,4b–7). Widoczna jest także szczególna relacja między Bogiem i pierwszymi ludźmi w Edenie. Bóg przygotowuje ogród właśnie dla człowieka (Rdz 2,8). To człowiek nazywa poszczególne zwierzęta (Rdz 2,19). Kobieta jest postrzegana jako posiadająca tę samą naturę najbliższa przyjaciółka mężczyzny (Rdz 2,21–23). Tylko z nią może on stać się w pełni jednym ciałem (Rdz 2,24)¹⁸.

Płciowość człowieka jest zatem również wkomponowana w zakres oczekiwanych zachowań proekologicznych. Za postawę proekologiczną należy uznać oparcie pożycia małżeńskiego o naturalny sposób realizowania płciowości, w oparciu o naturalny rytm funkcjonowania organizmu kobiety. Wszelka sztuczna ingerencja w intymne pożycie małżeńskie stanowi formę pominięcia naturalnego porządku, zaplanowanego przez Stwórcę.

1.3. Człowiek jako ogrodnik

Człowiek jest nie tylko koroną stworzenia, ale zostaje wezwany do ponoszenia odpowiedzialności za nie (por. Rdz 1,28–30)¹⁹. Jest ogrodnikiem odpowiedzialnym za ogród Eden (Rdz 2,15)²⁰. Jednocześnie jest oczywiste, że człowiek nie jest w pełni właścicielem stworzenia, ponieważ kto inny dał mu życie. Jako część stworzenia, człowiek jest solidarny z resztą istot żyjących i z pomocą człowieka Bóg ratuje je przed potopem (zob. Rdz 6,17–20). Jako noszący w sobie podobieństwo do Boga Stwórcy człowiek góruje nad stworzeniem, ale jednocześnie ponosi za nie odpowiedzialność. Relacja człowieka do stworzenia powinna według w tekstów starotestamentowych wyrażać się w obrazie pasterza i dzierżawcy. W różnych nurtach teologii Starego Testamentu widoczne są również konsekwencje tych relacji w wymiarze społecznym²¹. Ziemia jest szczególnym darem Boga i pozostaje Jego własnością. Pracując na niej Izraelita musi pamiętać o tych, którzy są słabi, z powodu różnych doświadczeń życiowych mają ograniczony dostęp do jej owoców i nimi się dzielić

¹⁷ Jan Paweł II, *Wierzę w Boga Stworzyciela*, red. S. Dziwisz, J. Kowalczyk, T. Rakoczy, Città del Vaticano 1987, s. 257–262.

¹⁸ J. Lemański, *Księga Rodzaju. Rozdziały 1–11*, s. 234–237.

¹⁹ J. Lemański, *Księga Rodzaju. Rozdziały 1–11*, s. 168. Autor stwierdza, że termin *rada* odnoszący się do rządów człowieka nad światem jest może być rozumiany zarówno w sensie prowadzenie, towarzyszenia jak i agresywnej władzy królewskiej.

²⁰ J. Lemański, *Księga Rodzaju. Rozdziały 1–11*, s. 229–230 wskazuje, że człowiek ma reprezentować Boga opiekując się ogrodem i strzegąc go. Wskazuje także na możliwe związki etymologiczne z czynnościami kultycznymi.

²¹ *Laudato si*, pkt 71, s. 48–49.

(Pwt 24,19–22; Kpł 19,9–10)²². Także śledząc rozwój idei monarchii w tekstach starotestamentowych można dostrzec związki z teologią stworzenia. Król jest typem pasterza swojego ludu (por. Ez 34)²³. Ostatecznie, dopiero mesjasz może wypełnić tę misję w sposób doskonały, ponieważ pozostaje w szczególnym związku z Bogiem Stwórcą i Panem historii (Ez 34,23–24)²⁴.

Proekologiczne przesłanie teologii stworzenia widziane w kontekście integralnym obejmuje jego relację do stworzenia w ogóle, ale także dotyczy w istotny sposób wymiaru społeczny życia człowieka.²⁵ Drugi człowiek jest godny szacunku i ochrony. niesprawiedliwe relacje społeczne są oznaką nieodpowiedniego korzystania z darów Boga Stwórcy.

1.4. Człowiek jako istota grzeszna i przemijająca

Opowiadanie o upadku człowieka w raju zawiera niezwykle ciekawą analizę etapów odchodzenia człowieka od posłuszeństwa Bogu Stwórcy (zob. Rdz 3,1–24)²⁶. Człowiek próbuje zająć miejsce Boga (Rdz 3,5)²⁷. W konsekwencji staje nagi i zostaje wygnany z Edenu. Wąż, który wraz z rozwojem idei szatana w Starym Testamencie, zostaje z nim utożsamiony, jest tym, który skutecznie wprowadza w błąd i prowadzi do destrukcji²⁸. Niejako z powodu nieposłuszeństwa człowieka ziemia staje się jałowa i pełna ostów (Rdz 3,17)²⁹. W tych metaforach zawarta jest prawda o skażeniu, które z powodu grzechu dotyka świat stworzony. Dokonuje się to, kiedy człowiek bezmyślnie niszczy stworzenie, i zamiast być troskliwym ogrodnikiem, staje się bezlitosnym rabusiem. Kwestia zajmowania miejsca Boga posiada współcześnie wiele odniesień etycznych. Dotyczy to nie tylko niszczenia świata przyrody, rabunkowej gospodarki zasobami mineralnymi, przemysłowych odłowów ryb czy zabijania zwierząt z gatunków zagrożonych wyginięciem³⁰. Zajmowaniem miejsca Stwórcy może być także coraz bardziej powszechna ingerencja w przestrzeń ludzkiej prokreacji. Dzieje się tak wtedy, gdy zostaje przekroczona granica szacunku do życia i osoby ludzkiej, gdy pojawiają się działania o charakterze manipulacji gene-

²² A. Tronina, *Księga Kapłańska, NKB ST III*, Częstochowa 2006, s. 285.

²³ Przywódcy narodu mogą jednak zawieść, zob. R. Rumianek, *Księga Ezechiela. Tłumaczenie i komentarz*, Warszawa 2009, s. 273–276.

²⁴ R. Rumianek, *Księga Ezechiela*, s. 281–288.

²⁵ *Laudato si*, pkt 65, s. 43–44; tamże, pkt. 93–95, s. 61–63.

²⁶ M. Karczewski, *Reinterpretacja Księgi Rodzaju w Apokalipsie św. Jana*, Biblioteka Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego 55, Olsztyn 2010, s. 88–90, 118–123.

²⁷ J. Lemański, *Księga Rodzaju. Rozdziały 1–11*, s. 240–245.

²⁸ Por. T. N.D. Mettinger, *The Eden Narrative. A Literary and Religio-historical Study of Genesis 2–3*, Winona Lake 2007, s. 80–83.

²⁹ Por. *Laudato si*, pkt 66, s. 44–45.

³⁰ *Laudato si*, pkt 70, s. 47–48.

tycznej lub zachowania eugeniczne³¹. Nie do pogodzenia z integralną wizją ekologii jest aborcja, czyli pozbawienie człowieka życia zanim dane było mu się urodzić³².

Integralne podejście ekologiczne nie może być obojętne na naturalne prawa, które rządzą w świecie natury. Człowiek nie może być pojmowany jako wyalelowane z niej totalnie indywiduum. Dotyczy to także wymiaru prokreacji i troski o życie ludzkie, zarówno przed jak i po narodzeniu człowieka.

1.5. Eschatologiczne nowe stworzenie

W biblijne dzieje upadku pierwszego człowieka jest wpisana tzw. protoewangelia, czyli obietnica wyzwolenia z jego skutków (por. Rdz 3,15)³³. Z tematem zwycięstwa nad złem wiążą się także zapowiedzi odnowienia stworzenia. Bóg, który jest Stwórcą wszystkiego nie przestaje nim być. On ciągle stwarza i pozwala swemu stworzeniu trwać tak długo jak sam zechce. Idea nowego stworzenia wiąże się jednak z szerszym kontekstem oczekiwań eschatologicznych i mesjańskich, czyli prorockimi zapowiedziami ostatecznego zwycięstwa Boga nad wszelkimi przejawami zła (zob. Iz 11,1–9; 25,6–12; 65,17; 66,22; Ez 47,1–12, etc.)³⁴. Ów szczególny moment jest postrzegany jako dzień ostatecznej sprawiedliwości i odpłaty (zob. Iz 27,1–2; So 1,1–18). Równocześnie jednak jest to czas powrotu do Boga, nawrócenia i poznania prawdy o Nim (por. So 3,9–20). Warto zauważyć, że obserwując relację człowieka do świata stworzonego w przed i po grzechu dostrzega się subtelne związki z niektórymi tekstami prorockim o znaczeniu eschatologicznym i mesjańskim. Czasy eschatologiczne kojarzone są z powrotem człowieka do kondycji sprzed jego upadku, z powrotem do raju.

Z religijnej perspektywy proekologicznej oczekiwanie na nowe stworzenie łączy w sobie różne prawdy. Bóg jest Stwórcą. Grzech człowieka niszczy relację z Bogiem, z innymi ludźmi, zaburza harmonię w nim samym. Całość kosmosu podlega odnowie. Obietnica nowego stworzenia przypomina o możliwości naprawy tych relacji. Ta możliwość stanowi wyraźne novum wobec pesymistycznych klimatów panujących w kontekście areligijnych refleksji i działań ekologicznych. Jest jednak ściśle powiązana z wiarą w istnienie Boga Stwórcy odwołujących się do obietnic biblijnych.

2. Jezus Chrystus jako Pośrednik stworzenia

Wyjątkowość Nowego Testamentu związana jest nierozdzielnie z osobą Jezusa Chrystusa, którego dzieło zbawcze otwiera zupełnie nową perspektywę. Dotyczy ona przede wszystkim człowieka, ale także stworzenia widzianego jako całość.

³¹ *Laudato si*, pkt 117, s. 77–78; tamże, pkt 136, s. 89. Na temat manipulacji genetycznych zob. *Ósmy dzień stworzenia? Etyka wobec możliwości inżynierii genetycznej*, red. M. Machinek, Olsztyn 2001.

³² *Laudato si*, pkt 120, s. 79.

³³ M. Karczewski, *Reinterpretacja Księgi Rodzaju w Apokalipsie św. Jana*, s. 122–123.

³⁴ C. Westermann, *Das Buch Jesaja. Kapitel 40–66*, *Das Alte Testament Deutsch* 19, Göttingen 1981, s. 324, 339; R. Rumianek, *Księga Ezechiela*, s. 370–374.

2.1. Jezus Chrystus, stworzenie i jego odnowienie

Jedną z fundamentalnych cech teologii Nowego Testamentu jest jej chrystocentryzm. Jezus Chrystus stanowi absolutne centrum całego przesłania nowotestamentowego. W przestrzeni teologii stworzenia wydarzenie Jezusa Chrystusa wprowadza nowe i niezwykle ważne treści³⁵. Jezus, przyjmując ludzką naturę staje się pośrednikiem między Bogiem Stwórcą i ludźmi. Jednocześnie, w świetle teologii wyrażonej w *Prologu* do Ewangelii według św. Jana – Jezus jako Słowo Boga jest Tym, przez którego wszystko się stało (J 1,3)³⁶. Bóg Ojciec stwarza przez swojego Syna. Jezus jest obrazem niewidzialnego Boga (zob. J 14,9; Kol 1,15–17). Jest zatem oczywiste, że w rozumieniu chrześcijańskim relacja do stworzenia nie może być oddzielona od Jezusa Chrystusa. Dotyczy to stworzenia w perspektywie całego kosmosu, jak i w wymiarze społecznym. Samo nauczanie Jezusa Chrystusa bardzo często odwołuje się do obrazów zaczerpniętych ze świata przyrody (zob. Mt 13,31–32)³⁷. Jezus przypomina o trosce Boga Ojca o stworzenie (por. Mt 6,25–34; Łk 12,6)³⁸. Potwierdza i uzupełnia pojawiające się w Starym Testamencie przekonanie, że w świecie stworzonym słyszalna jest „mowa” Boga. Jezus jako człowiek doświadcza tego wszystkiego, co łączy się z bólem i śmiertelnością.

Zbawienie, którego dokonał Jezus poprzez swoją śmierć i zmartwychwstanie jest jednak rzeczywistością o niezwykle znaczeniu. Dzięki niemu świat stworzony może zostać uwolniony ze skutków grzechu i odnowiony (por. Kol 1,18–20; Ap 3,14). Zmartwychwstały Jezus jest sprawcą nowego stworzenia (por. Rz 5,12–21). Pierwszą jego cechą jest nieśmiertelność, czyli możliwość nieograniczonego udziału w życiu samego Stwórcy (zob. 1 Kor 15,35–49). W ten sposób teologia stworzenia, z perspektywy chrześcijańskiej, jest nierozłączna z prawdą o nowym stworzeniu dokonanym w Jezusie Chrystusie (zob. Rz 8,18–22). Prawda ta stanowi przedmiot refleksji licznych tekstów nowotestamentowych i stanowi bardzo istotną cechę oryginalną teologii chrześcijańskiej i powinna być uwzględniana w przestrzeni chrześcijańskiej refleksji proekologicznej.

2.2. Kościół i nowe stworzenie

Zanurzenie w śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa dokonujące się w momencie chrztu pieczętuje wiarę chrześcijanina i czyni z niego nowego człowieka (por. Ga 2,19–20; Ef 1,13–14; 4,5). Duch Święty ożywia i kieruje go tak, by żył w harmonii z Bogiem (por. Rz 8,14–17). Jest oczywiste, że autentyczna wiara chrześcijańska wyklucza egoistyczne i niszczyielskie traktowanie środowiska naturalnego. Chrześcijanin żyjący w żywej relacji z Bogiem Stwórcą nie może być pozbawiony wrażliwości na cierpienie stworzenia i jego degradację. Dotyczy to nie tylko flory, fauny

³⁵ Papież Franciszek stwierdza, że los stworzenia wpisuje się w misterium Chrystusa, *Laudato si*, pkt 99, s. 65.

³⁶ I. de la Potterie, *Studi di cristologia giovannea*, Dabar 4, Genova 1992, s. 31–57, 316–331; S. Medala, *Chrystologia Ewangelii św. Jana*, Kraków 1993, s. 166–167.

³⁷ *Laudato si*, pkt. 96–97, s. 63–64.

³⁸ A. Paciorek, *Ewangelia według świętego Mateusza. Rozdziały 1–13, NKB NT I/1*, Częstochowa 2004, s. 294–300.

i świata roślin, ale na pierwszym miejscu – ludzi³⁹. Wrażliwość ta dotyczy również wspólnoty wierzących w Chrystusa. Kościół ma być wspólnotą opartą na zasadzie miłości braterskiej (zob. 1 J 3,17; 4,20). Zasada miłości ofiarnej dotyczy w Kościele wszystkich bez wyjątku. Najważniejszą cechą nowego życia – czyli życia chrześcijańskiego jest powołanie do miłości (por. 1 Kor 13,1–13). Dotyczy ono małżeństwa, rodziny, potrzebujących, a także myślących inaczej. Choć Nowy Testament nie odnosi się wprost do kwestii troski o świat stworzony, jest oczywiste, że podziw dla dzieła Boga Stwórcy jest obecny w duchowości chrześcijańskiej tak samo jak przyjęte przez chrześcijaństwo teksty starotestamentowe. Stanowią one jednak preludeum do refleksji nad tym, który uobecnia całą mądrość Bożą, jest Słowem Boga i przez którego wszystko się stało. Jezus Chrystus jest początkiem nowego stworzenia i zarazem Głową Kościoła (por. Ef 1,22)⁴⁰. Podążając za Nim wspólnota wierzących dostępuje udziału w Jego boskiej, odnowionej egzystencji, pozbawionej grzechu i jego skutków (por. Rz 8,11)⁴¹.

W perspektywie ekologicznej jest oczywiste, że Kościół jako wspólnota wierzących ma za zadanie nie tylko dbać o powierzony ludziom świat stworzony, ale staje się profetycznym znakiem jego ostatecznego odnowienia.

2.3. Nowa ziemia i nowe niebo

Temat eschatologicznej odnowy świata, obecny w Starym Testamencie, rozbrzmiewa w całej pełni w tekstach nowotestamentowych (por. Rz 8,18; 2 Kor 5,17; Ef 1,10; Ga 4,26; 2 Pt 3,13, etc.)⁴². W sposób najbardziej wyrazisty ukazany został w jedynej księdze prorockiej – *Apokalipsie św. Jana*. Obraz nowej ziemi i nieba w Ap wiąże się ściśle oczekiwaniem niektórych proroków starotestamentowych (Ap 21,1–8)⁴³. Jest to świat pozbawiony destrukcyjnego wpływu zła, wyzwolony od śmierci, żyjący w pełnej harmonii z Bogiem i Barankiem⁴⁴. Jako całkowicie odnowione stworzenie osiąga swoją ostateczną pełnię⁴⁵. Zapowiedź ostatecznej eliminacji zła i odnowienia stworzenia jest ściśle związana z Jezusem Chrystusem Zmartwychwstałym i Jego paruzją (Ap 1,7–8)⁴⁶. Realizacja ostatecznej odnowy świata jest efektem nieograniczonej mocy stwórczej Boga, tej samej, która dała po-

³⁹ *Laudato si*, pkt. 48–52, s. 32–36.

⁴⁰ H. Langkammer, *List do Efezjan. Tłumaczenie, wstęp i komentarz*, Lublin 2001, s. 22–23.

⁴¹ H. Langkammer, *List do Rzymian. Tłumaczenie, wstęp, komentarz*, Lublin 1999, s. 105–106; Tenże, *List do Efezjan*, s. 39–40; W. Chrostowski, *Między Synagogą a Kościołem. Dzieje św. Pawła*, Kraków – Ząbki 2015, s. 312.

⁴² H. Langkammer, *List do Rzymian*, s. 108–110; Tenże, *List do Galatów. Tłumaczenie, wstęp i komentarz*, Lublin 1999, s. 77–78.

⁴³ F. Mickiewicz, *Wizja nowego nieba i nowej ziemi w Ap 21,1–22,5*, *Communio* 20/4 (2000), s. 20–39; P. Prigent, *L'ultime prophétie (Ap 21,1–22,5)*, *Graphe* 14 (2005) 29–40; M. Wojciechowski, *Apokalipsa świętego Jana. Objawienie a nie tajemnica*, *NKB NT*, t. XX, Częstochowa 2012, s. 372–377.

⁴⁴ *Laudato si*, pkt. 243–244, s. 151,

⁴⁵ *Laudato si*, pkt 100, s. 65–66.

⁴⁶ P. Podszwa, *Paschalna pamięć o Jezusie. Studium egzegetyczno-teologiczne wyrażenia he martyria Iesou w Apokalipsie św. Jana*, *Studia i Materiały Wydziału Teologicznego UAM*, Poznań 2011, s. 329–368.

czątek stworzeniu i utrzymuje go w istnieniu (por. Rz 8,18–30). Warto podkreślić, że wśród wizji Ap pojawiają się opisy wielkich kataklizmów i niezwykłych zjawisk dotyczących świat ludzki. Są one przede wszystkim przejawem niezmiennej hegemonii Boga nad stworzeniem. Nie jest ona dostępna dla człowieka, który nigdy nie będzie mógł równać się z Bogiem. W perspektywie teologicznej Ap kataklizmy te nierzadko mają na celu wpłynąć na mieszkańców ziemi, by odwrócili się od zła (Ap 9,20–21; 16,11). Jednak nic takiego nie następuje. Jako formę naśladowania Boga można interpretować niektóre gesty symbolicznej figury smoka⁴⁷. Smok, który przywołuje siły chaosu, jest utożsamiony z szatanem (Ap 12,9). Próbuje on naśladować Stwórcę, ale jest działanie nieskuteczne i w konsekwencji – niszczycielskie (Ap 12,4a; 15–16)⁴⁸.

W kontekście biblijnym ekologii integralnej warto zwrócić uwagę na fakt, że odnowiony świat, którego oczekują wierzący, nie nadchodzi w sposób automatyczny i bez ich udziału (zob. Ap 2,1–7, etc.). Czas paruzji Jezusa Chrystusa jest nieznan. Jednak jest oczywiste, że świadome oczekiwanie na Jego przyjście wymaga wielkiej czujności i podjęcia walki z szatanem (zob. 1 Pt 5,8). Warto także poddać refleksji kwestię destrukcyjnego oddziaływania inspirowanego pychą i pragnieniem samoubóstwienia (por. 1 J 2,15–17). Negowanie prawa Bożego nie może nie pozostawiać negatywnych skutków. Droga do prawdziwej odnowy stworzenia prowadzi przez nawrócenie do Boga. Zwrócenie się do Boga, który jest źródłem wszelkiego życia jest, z perspektywy biblijnej, optymalną postawą człowieka oczekującego na ostateczną odnowę wszechświata. Z gruntu rzeczy więc, osoba wierząca jest osobą żyjącą nie tylko miłością do stworzenia, ale także nadzieją, że dla Boga nie ma rzeczy niemożliwych. Sperancyjny wymiar chrześcijaństwa dotyczy także działania na korzyść stworzenia. Dla wierzącego Bóg może wszystko.

POSTULATY BIBLIJNO-PRAKTYCZNE

Przedstawiona powyżej refleksja teologiczno-biblijna byłaby niekompletna bez wskazania na wynikające z niej postulaty o charakterze praktycznym. Należą do nich postulat stosowania odnowionej hermeneutyki, postulat dowartościowania eschatologii oraz wskazanie na konieczność podejmowania współodpowiedzialności za stworzenie.

Powyższe studium prezentuje jedynie szkice możliwej interpretacji tekstów biblijnych w kluczu proekologicznym. Wydaje się, że w przestrzeni naukowych badań egzegetycznych i dyskusji teologiczno-biblijnych rzeczywistość stosunku przesłania biblijnego do kwestii ochrony środowiska naturalnego jest jeszcze ciągle traktowana podejrzliwie⁴⁹. Papież Franciszek wskazuje jednak na konieczność odczytywania Biblii w kluczu jej związku z otaczającą nas rzeczywistością. Czy nie powinno być

⁴⁷ M. Karczewski, *Reinterpretacja Księgi Rodzaju w Apokalipsie św. Jana*, s. 123–136.

⁴⁸ U. Vanni, *L'opera creativa dell'Apocalisse*, Roma 1993, s. 53; M. Karczewski, *Szatan w Apokalipsie św. Jana*, Olsztyn 2013, s. 38–43; M. Wojciechowski, *Apokalipsa świętego Jana*, s. 272.

⁴⁹ *Laudato si*, pkt 217, s. 136.

tak, że właśnie wyznawcy Boga Stwórcy powinni przodować w działaniach proekologicznych⁵⁰? Nie da się wyśpiewywać psalmów dedykowanych medytacji i wysławianiu wielkich dzieł Stwórcy i jednocześnie nie rozwijać swojej wrażliwości na kwestię ochrony stworzenia. Wielką szansę ekologii integralnej stanowi jej wielowymiarowość oraz skorygowany w relacji do tradycyjnej ekologii zakres. Nie da się bowiem pamiętać o drzewach i zwierzętach, a w tym samym czasie być obojętnym na koncepcję małżeństwa i kwestie niesprawiedliwości społecznej. Taka ekologia, z perspektywy biblijnej, jest niepełna. Szacunek dla Boga, Źródła życia wymaga całościowego pojmowania Jego stworzenia, pamiętając, że na pierwszym miejscu należy troszczyć się także o człowieka.

Zaangażowanie Kościoła na rzecz ochrony środowiska naturalnego jest faktem w wielu miejscach naszego globu. Jednak domaga się ono ciągłego poszukiwania inspiracji w Słowie Bożym. W perspektywie teologiczno-biblijnej działanie proekologiczne Kościoła nie jest tożsame z funkcjonowaniem jednego z wielu ruchów proekologicznych. Posiada ono bowiem wyraźny wymiar wertykalny⁵¹. Kościół działający w przestrzeni ekologiczno-integralnej oddaje cześć Bogu Stwórcy, wskazuje na konieczność przywrócenia pierwotnego, zachwianego przez grzech człowieka i działanie osobowego zła porządku. Kościół nie może przestać ukazywać Jezusa Chrystusa jako nowego Adama, Boga-Człowieka. W Nim całe stworzenie ma istnienie i dostępuje eschatologicznej odnowy⁵². Zaangażowanie chrześcijan na rzecz integralnie ekologicznego podejścia do kwestii życia małżeńskiego, szacunku do życia nienarodzonych i starszych jest efektem wierności prawdzie Ewangelii⁵³. Ofiarne wsparcie słabszych jest podstawowym działaniem integralnie ekologicznym i oczywistym powołaniem chrześcijan. Chrześcijanie powinni być wolni od zachowań proekologicznych opartych na przemocy i przyjmujących ideologicznej agresji. Pracując bowiem na rzecz świata, w którym żyją, oczekują jego całkowitego odnowienia w czasie ostatecznym⁵⁴.

ZAKOŃCZENIE

Współczesny świat stawia przed wyznawcami Chrystusa nowe wyzwania. Należy do nich pałąca potrzeba podejmowania współpracy na rzecz ochrony naturalnego środowiska życia człowieka⁵⁵. Perspektywę teologiczną wskazują teksty biblijne zarówno Starego jak i Nowego Testamentu. W zaprezentowanym szkicu teologiczno-biblijnym zaproponowano możliwe zestawienie głównych idei, które w rozumieniu autora artykułu, wiążą się z tzw. ekologią integralną. Słowa przeprosin należą się

⁵⁰ *Laudato si*, pkt. 209–214, s. 131–135.

⁵¹ *Laudato si*, pkt 221, s. 138.

⁵² *Laudato si*, pkt 235, s. 145–146.

⁵³ Papież Franciszek wskazuje na panującą dziś kulturę relatywizmu, którą nazywa patologią, zob. *Laudato si*, pkt. 122–123, s. 80–81.

⁵⁴ R. Müller-Frieberg, *Literarische Rezeptionen des „Neuen Jerusalem“ (Off. 21f) als Impuls für Theologie und Praxis*, *Zeitschrift für Neues Testament* 13 (2004), s. 33–42.

⁵⁵ *Laudato si*, pkt. 164–200, s. 105–127.

tym, którzy szukali tu szczegółowych analiz egzegetycznych. Jednak cel niniejszego studium był inny. Było nim wskazanie na podstawowe elementy proekologiczne w teologii biblijnej. Z pewnością jest to zestawienie w pewnym sensie subiektywne, być może wymagające korekt i uzupełnień. Wydaje się jednak, że tematyka ekologiczna nabiera coraz większej aktualności i nie powinna być obojętna szczególnie osobom zajmującym się pogłębioną refleksją teologiczną.

BIBLICAL THEOLOGY OF CREATION AS A SOURCE OF INTEGRAL ECOLOGY

SUMMARY

Presented article is entitled: Biblical theology of creation as a source of integral ecology. The concept of integral ecology several years appears in the scientific discussion. Also appears in the Encyclical Letter of Pope Francis *Laudato si* (2015). The biblical theology of creation can be one from sources of integral ecology. From a biblical perspective the integral ecology refers to human person and to the created world. The ecologist integral asks for the dignity of the human person before birth and for social injustice. From the perspective of biblical theology a very important role plays the person of Jesus Christ. He is the beginning of a new creation. In eschatological time he brings the whole creation to the fullness. A Christian should work towards ecology because the world is created by God, was created anew in Christ Jesus, and the Church should be a community of brotherly love. Everyone should have fair access to the goods of nature. Biblical truth about the creation can be an important source of ecological activities.

BIBLISCHE THEOLOGIE DER SCHÖPFUNG ALS QUELLE DER INTEGRALEN ÖKOLOGIE

ZUSAMMENFASSUNG

Der vorliegende Artikel trägt den Titel: Biblische Theologie der Schöpfung als Quelle für integrale Ökologie. Das Konzept der integralen Ökologie taucht seit einigen Jahren in der wissenschaftlichen Diskussion auf. Es wird auch in der Enzyklika von Papst Franziskus *Laudato Si* (2015) thematisiert. Die biblische Theologie der Schöpfung kann eine der Quellen für integrale Ökologie sein. Aus biblischer Sicht betrifft die integrale Ökologie den Menschen und die Schöpfung. Der integrale Ökologe fragt nach der Würde des Menschen vor seiner Geburt und nach der sozialen Ungerechtigkeit. Aus der Sicht der biblischen Theologie spielt Jesus Christus eine wichtige Rolle. Er ist der Beginn einer neuen Schöpfung. In der Eschatologie führt er die ganze Schöpfung zur Vollendung. Christen sollten zugunsten der Ökologie arbeiten, weil die Welt vom Gott geschaffen wurde und von Jesus Christus eine Erneuerung erfahren hat. Außerdem sollte die Kirche eine Gemeinschaft der brüderlichen Liebe sein. Jeder sollte den gleichen Zugang zu den Gütern der Natur haben. Die biblische Wahrheit über die Schöpfung kann eine wichtige Quelle für Umweltaktivitäten sein.